

דף כ

כגון דעייילינהו בטיבליהו וקסבר מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין... ועל מה נחלקו, על פירות שנגמרה מלאכתן ועברו בירושלים... – כן דעת ר' יוסי בבאור מחלוקת בית שמאי ובית הלל, אבל לתנא קמא (במשנת מעשר שני ג,ו) נחלקו בית שמאי ובית הלל בפירות שלא נגמרה מלאכתם, אבל בשנגמרה – מודים בית הלל שיחזיר המעשר לירושלים ויאכל שם, שהמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמי. וכן פסק הרמב"ם (מעשר שני ב, ט ז).

ולפי זה היה הדין נותן שפירות טבל שנכנסו לעיר ויצאו, האוכלם – לוקה, שהרי מבואר בסוגיא שלמ"ד 'כמי שהורמו' הרי זה כמו שנכנס המעשר בעינו לירושלים. ואולם הרמב"ם לא הביא דין זה. ויש מן האחרונים שציידו שלענין מעשר שני שיטת הרמב"ם שאין איסור וקדושת מעש"ש חלים על הפירות בטבל"ם (ע"ש בהלכה טז). ורק לענין דיני הממון וזכויות הכהנים פסק הרמב"ם דכמי שהורמו דמי (אישות ה). ומאידך לענין קליטת מחיצות פסק הרמב"ם שקולטות אף בטבל – 'חומר הוא שהחמירו במחיצות ירושלים, הואיל וקלטו קלטו' (כלשון הירושלמי מעש"ש ג,ג), אבל לא לענין אכילת זר שילקה (כן צידד בשו"ת אחיעזר ח"ג סג, ג וכיז"ב באבי עזרי הל' אישות ה, ד ומעשר א, ה).

'הקורח קרחה... והשורט שריטה... שרט שריטה אחת על חמשה מתים או חמש שריטות על מת אחד – חייב על כל אחת ואחת' – בגמרא הביאו לימוד מושרט לנפש לחייב על כל מת ומת, וכדברי ר' יוסי. ויש לדייק במשנה, מכך שלא הובא דין זה לגבי קרחה [השנויה קודם לשריטה], ששונה דין קרחה מדין שריטה, שאם קרח קרחה אחת על חמשה מתים – אינו חייב אלא אחת. תדע, שלשון ושרט לנפש לא נאמר כיוצא בה לענין קרחה. [ושונה זה מדין חמש קרחות על מת אחד – שחייב חמש, כמו שדרשו בברייתא שבסמוך] (עפ"י הרא"ש והטור. וכן מפורש חילוק זה בשלחן ערוך יו"ד קפ, ח ז).

ואולם בתוספתא מובא שלשיטת ר' יוסי גם בקרחה חייב על כל מת ומת. וכבר הקשה בעל 'תורה תמימה' על השו"ע מדוע נטה מדברי התוספתא. אך יש לומר היות ובגמרא לא הובאה תוספתא זו, ולא הזכירו זאת אלא לענין שריטה, מורים הדברים שתלמוד דידן נוקט שלענין קרחה לא נאמר חידוש זה, שחייב על כל מת ומת – מהטעם האמור [וכדרך שכתב הרא"ש (חולין ב,ו) 'שכל ברייתא שלא הובאה בש"ס לאו דסמכא היא...'].

יצויין שבספר החינוך (תסח) מובאת תוספתא זאת. וכבר תמה על כך במנחת חינוך (מתוך 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' עמ' רסא. ודייק כן גם מתוך הקבלת לשונות הרמב"ם (ע"ז יב, יב טו), שגם הוא סובר חילוק זה. ע"ש בהגהתו בדברי הרמב"ם).

עוד בענין ברייתות ותוספתאות שלא הוזכרו בתלמודנו – ע' יוסף דעת חולין ל.

[נקט 'חמש שריטות' – משום ה' אצבעות ששורט בהן ביד. וגם משום חמש פאות בזקן (שמעתי). ואמנם א"צ לכך, שכיו"ב נקטו בכמה מקומות – ע' שבועות לא: 'השביע עליהן חמש פעמים' [וי"ג שם ד' וה']. וכיו"ב (במנחות סב:): 'חמשה שהביאו קרבן אחד'. וכן במשניות בכריתות ח. טו. וכן בזבים ד, ד ובפסחים ספ"ט ובסוטה מד. ובקדושין גב' תני אבימי לזה חמשה בנים ולזה חמש בנות'. ובב"ק קג: 'גזל אחד מחמשה... ובמשנה ב"מ ס. וברייתא ב"ב קכג רע"ב. וכ"כ התוס' בבכורות נ. ד"ה דאמר].

על הראש – שתים, אחת מכאן ואחת מכאן. על הזקן... ואינו חייב עד שיטלנו בתער. רבי אליעזר

אומר: אפילו לקטו במלקט ורהיטני חייב – יש מפרשים שמחלוקתם מוסבת על דין פאת הראש (כ"מ בסמ"ג ובנמו"י), ויש מפרשים על פאת הזקן דוקא, אבל פאת הראש – אסורה אף לחכמים במלקט ורהיטני (עתוס' ריש שבועות ובחדושי הגרעק"א. וע' יש"ש יבמות יב, יח; שו"ת חת"ס יו"ד קלט-קמ).

וכן נחלקו ראשונים על גזירת פאות הראש במספרים כעין תער – האם מותר הדבר, כדין פאת הזקן שאינו אסור אלא בתער (סמ"ג; ב"י יו"ד קפא בדעת הרמב"ם – עכו"ם יב, ו; שער המלך), או יתכן שלא הושווה לגמרי לזקן, וחייב (כן היא שיטת התוס' ריש שבועות ובגזיר מא), או עכ"פ אסור מדרבנן (ע' במאירי בשם גדולי הדורות; ריטב"א ריש שבועות ארחות חיים כב. וע"ע: ריטב"א כאן; רי"ד נויר מ; שו"ת חיים שאל ח"ב נב; חדושי הנצי"ב שבועות ב ובאר יעקב שם ג, א).

[ובהגדרת 'כעין תער' פרש"י בגזיר (נח):] בסמוך לבשר. ויש מפרשים: שעוקר השער מעיקרו (תוס' שם מ:). וי"מ שאין בו כדי לכוף ראשו לעיקרו. ונקטו האחרונים לעיקר כהגדרה הראשונה, שכל שאינו סמוך לבשרו – אינו בכלל 'כעין תער'.

וכתבו הפוסקים לחוש להחמיר ולא לגלח פאות הראש במספרים כעין תער (שו"ע יו"ד קפא, ג). ויש אף שהחמירו במספרים שלא כעין תער. (ע' רבנו פרץ נויר מ; יש"ש יבמות יב, יח. מגדל עוז ע"ז יב, ח. ובשו"ת צמח צדק יו"ד צג, יז) חשש לאיסור תורה בדבר.

כמו כן נחלקו ראשונים האם חל חיוב דאורייתא אפילו בתלישת שתי שערות מפיאה שלימה, הגם שאין כאן הקפת ראש במלואה (עסמ"ג עפ"י התוספתא; ב"ח קפא ז), אם לאו. והרמב"ם כתב בתשובותיו (ח"ב רמד, בהוצאת מיקי נרדמים) שמותר להניח בפאה כשיעור רוחב הצדע, 'והוא יותר דק מן הבהן'. ובהלכותיו הוא כותב 'פאה זו שמניחים בצדעים לא נתנו בו חכמים שיעור. ושמענו מזקנינו שאינו מניח פחות מארבעים שערות' (ויש גרסאות אחרות בדבריו. וראה בביאור מקור שיעור זה בשו"ת תשב"ץ ח"ב ק, שלפי החשבון הוא שיעור 'גריס'. ושם כתב שהורה לאנשי מקומו לשייר מתחילת פאת הראש עד שבולת הזקן רוחב ג' עדשות, שהוא רוחב הגריס. וכ"כ בח"ג צג). ולמעשה נפסק בשו"ע להחמיר שבכל רוחב מקום זה לא תגע בו יד.

וכבר העיר הגרעק"א (כפי שבאר דבריו בקהלות יעקב ריש שבועות), לפי הדעה המחמירה בהקפת הראש אפילו בשתי שערות בלבד, הגם שנשארות שערות בצדעים, בצירוף דברי הפוסקים שיש לחוש לאסור אף במלקט ורהיטני – כיצד מותר לסרק פאות הראש והלא אפילו תלישה אסורה [וכשם שאסור לנוזר לסרק ראשו]?

ובשו"ת חתם סופר (יו"ד קלט קמ) השיב לרעק"א בענין זה, ונתן כמה טעמים להתיר [אם משום שאין להחמיר שתי החומרות גם יחד, לאסור שערות בודדות וגם לאסור במספרים ובמלקט; אם משום 'פסיק רישיה' באיסור דרבנן, ועוד]. וכתב שראינו לרבנן קשישאי שנהגו התר בדבר. וכן הביא הגר"ח קניבסקי שליט"א (בסוף ספר טעמא דקרא) בשם החזו"א שהורה התר בדבר.

סברא נוספת כתב בספר חדושים ובאורים (שבועות): כיון ששורש איסור הקפה היא בצורה הנעשית על ידי ההקפה [כשם שישנה דעה שהקפת כל הראש לא שמה הקפה, שאין כאן צורה שאסרה תורה], הלכך אין לאסור סריקה בשעה שאין הצורה משתנית כלל על ידי כך. ומה שכתבו על פי התוספתא לאסור אפילו בשתי שערות, הכוונה באופן שהצורה משתנה עי"כ כגון שנשאר מעט שערות שם ותלישת אותן שתי שערות ניכרת ומוסיפה בצורת ההקפה.

עוד נחלקו השיטות במקומם המדויק של פאות הראש, האם הם כוללים את מקום הצדעיים במקביל לכל משך האוזן, עד סופה (כפי הנראה מפשטות דברי הריב"ן), אם לאו.

ע' בכל זה בפירוט וסיכום השיטות, בספר ערוך לנר; מהר"ם שיק רנב, ד; בירור הלכה ואוצר מפרשי התלמוד כאן; עינים למשפט ריש שבועות. וע"ע במובא ביוסף דעת נויר מא:

'יכול לא היא חייב אלא בין העינים בלבד, מנין לרבות כל הראש, תלמוד לומר בראשם – לרבות כל הראש' – בפירוש רבנו יהונתן מלוניל, וכן בנמוקי יוסף, מובא לאסור גם תולש בזקנו. (והרש"ש תמה בדבר וכתב להגיה בדברי הנמו"י. וע' בדברי הרש"ש בקדושין לה:). ויש מן האחרונים שכתב שבכל מקום כינוס שער – חייב, אלא שדברה תורה בהווה, שרגילים לקרוח בראש (דברי דוד לבעל הט"ז – אמור. מובא כ"ז ב'בירור הלכה).

כתב ריב"ן שהמלה 'בראשם' אינה יתרה לדרשה, שהרי היא נצרכת לגופה, והלימוד שבגמרא – ממשמעות הכתוב. ולפי"ז לכאורה אין כלל מקור לתולש בזקנו, שהרי הזקן אינו בכלל 'ראש', כמו שכתב הרשב"א בתשובה (ח"א תז) לענין גילוח הנזיר את זקנו, שאינו מוזהר עליו, שהרי לא הוזכר בכל הפרשה אלא שער ראשו, ואין זקנו בכלל. [וכ"מ בדברי הכתוב: 'בראש או בזקן' – הרי שזקן אינו בכלל הראש].

וצריך לומר לפי"ז שהראשונים הנ"ל מפרשים שהלימוד בגמרא מן היתור ד'בראשם', וכמשמעות הלשון 'לרבות כל הראש', אלא שצ"ב הלא אצטרך לגופיה.

ויש להעיר שכדוגמת מה שכתב ה'דברי דוד' מצאנו לענין נזירות שכתב בעל הטורים (ויקרא לג, יח) שמגלח בכל מקום שער שבגוף. וכבר תמהו בספרי האחרונים על כך.

(ע"ב) 'נזיר שהיה שותה יין כל היום אינו חייב אלא אחת. אמרו לו: אל תשתה אל תשתה, והוא שותה – חייב על כל אחת ואחת' – ע' שיטות שונות בראשונים כאן. וע' אפיקי ים ח"ב לג בהערה, ובמובא

ביוסף דעת נזיר מב.

ז'מודים חכמים לרבי אליעזר במלקט לבנות מתוך שחורות אפילו אחת, שהוא חייב. ודבר זה אפילו בחול אסור, משום שנאמר לא ילבש גבר שמלת אשה' – הריטב"א כתב לדייק מלשון זו שאינו אסור אלא מדרבנן [כנראה דיוקו מלשון 'משום שנאמר', ולא 'שנאמר'. או מפני שעברו מלשון חיוב שדברו קודם לכן [שכולל מיתה או קרבן] ללשון איסור, ולא אמרו: אף בחול חייב – כלומר מלקות]. והוסיף שהדבר שנוי במחלוקת תנאים (בנזיר נט.); שלדעת רבי אליעזר בן יעקב גם ענינים שאינם לבוש ממש, כלולים הם בלאו זה, ולדעת חכמים אינם אסורים אלא מדרבנן. ואמנם יש לומר שגם כאן הכוונה לאיסור תורה, שכן הלכה, כראב"י. והלשון שנקטו כאן – לאו דוקא.

(גם בספר החינוך פסק כראב"י. ואף הרמב"ם כתב (עכו"ם יב, י) לענין ליקוט שחורות מתוך לבנות, שלוקה. ומשמע גם ששיטתו כראב"י (כן הוכיח הגר"י מרצבץ – 'עלה יונה' עמ' ריו. והוכיח כן מכמה מקומות. וע"ע במובא בנזיר נט).

'במסייע ודברי הכל' – לכאורה נראה שהמעשה שעושה הניקף בסיועו, אינו אלא הזמנה והכנה כדי שיוכל הלה להקיפו, וכבר הקשה הגרעק"א (בתשובה צו) הלא בשעה שניקף אינו מסייע כלום, והמעשה הקודם – אין בו שום איסור כלל?

ופרש בחזון איש (ח"מ, לקוטים כג), שהחזקת הגוף במצב השונה ממצבו הטבעי והרגיל, כגון שצריך להכריח את ראשו להיות בזוית מסוימת, ואם ירפה ייטה ממילא הצדה ויתרחק מן התער – החזקה זו עצמה נחשבת 'מעשה' לענין חיוב מלקות, וכמו שאוחזו בידו דבר מה, שנחשב כמעשה לענין זה [ואולם אין במעשה זה כדי להחשיבו כ'מקיף']. (ופרש כן בדברי הריטב"א. וע"ע ט"ז או"ח שכה; שו"ת רב פעלים י"ד ח"א ב ח"ב לה).

בספר אבי עזרי (קמא, עכו"ם יב, א) יצא לחדש לשיטת הרמב"ם שלפי רב אשי אין איסור משום 'ניקף', אלא שאם סייע – חייב הניקף מצד 'מקיף'. (וכן יש בחדושי הגרנ"ס סי' רב. וכן מובא בשם המלבי"ם – קדושים

ג). ואם לא עשה מעשה – לא עבר על הלאו כלל. ולפי זה המקיף את עצמו לרב אשי – חייב אחת. [ועוד הוסיף נדבך על חידושו (במהדו"ד שם יב,ה) שאף לרבא אינו חייב משום 'ניקף' וכשהקיף עצמו לוקה רק משום 'מקיף'. ע"ש].

ולשיטה זו צריך לומר שסיוע הניקף ייחשב כמעשה הקפה. וצ"ב הלא הזמנתו והמצאתו אל התער אינה אלא הכנה, וכקושיית רעק"א. ואילו אחיות ראשו במצב נטוי, חידוש הוא לומר שייחשב כמעשה הקפה. ויש לפרש כמו שצייד הגרנ"ט (שם) שממשעות 'לא תקיפו' שכולל גם את הניקף, למדנו שבאיסור זה אף גרמא והזמנה אסור, שהמניח להקיף הרי הוא כמקיף.

'יכול אפילו שרט על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים, תלמוד לומר לנפש – אינו חייב אלא על המת בלבד' – ולא כשמצטער על דבר אחר, שאז פטור ומותר. כן כתב בשלחן ערוך (יו"ד קפ"ו). ואולם הב"ח כתב שאסור הדבר.

ושמא נחלקו האם שייך כאן איסור חבלה בעצמו, או כיון שעושה כן כדי להפיג צערו – אין איסור. (וע' במה שהעיר מכאן בשו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב סו ד"ה ויש להביא ראיה).

דף כא

'אמר שמואל: המשרט בכלי חייב... הוא דאמר כר' יוסי' – מדברי הריב"ן והרמ"ה (מובא בגמ"י) והריטב"א (כאן ובקדושין לה) מבואר שלדעת שמואל, המשרט ביד או בכלי חייב שתיים, משום ושרט לנפש ומשום לא תתגדודו. [וצריך באור מדוע שמואל נקט בסתם 'משרט בכלי חייב' ולא 'משרט – בין ביד בין בכלי חייב שתיים'].

ודעת הרמב"ם (עכו"ם יב, יב-יג) שלוקה אחת. ופרש בלחם משנה שהרמב"ם הולך כשיטתו (בספר המצוות שורש ט) שאין לוקין על הכפלת לאוין לאותה עבירה, אלא אחת [ומובן שנקט שמואל 'חייב' סתם ולא 'חייב שתיים']. ועיקר חידושו של שמואל הוא שהמשרט בכלי נקרא 'משרט', שאם התרו בו משום ושרט לנפש – חייב, שלא נאמר אין שריטה אלא ביד (ערוך לנר).

'גילוח שיש בו השחתה – הוי אומר זה תער' – סברת תנא קמא, כתב הריב"ן ועוד, לפי שמלקט ורהיטני אינם דרך גילוח. ולפי זה נראה שכל שהוא דרך גילוח, אין בו חילוק אם הוא תער ממתכת או מכל חומר אחר – לעולם אסור. כן הורה בשו"ת שבט הלוי (ח"ה קא) אודות מכונת גילוח שניתן לעשותה עם סכין מפלסטיק חזק וחד. וכתב שם שאין הבדל מאיזה חומר עשויה הסכין, כאמור.

'כתב ולא קעקע, קעקע ולא כתב – אינו חייב, עד שיכתוב ויקעקע' – [כתובת קעקע האמורה בתורה הוא שישרט על בשרו וימלא מקום השריטה כחול או דיו או שאר צבעונים הרושמים. וזה היה מנהג העכו"ם שרושמין עצמן לעבודת-כוכבים כלומר שהוא מכור לה ומורשם לעבודתה. ומעת שירשום באחד מדברים הרושמין אחר שישרוט באי זה מקום מן הגוף, בין איש בין אשה – לוקה (לשון הרמב"ם – עכו"ם יב,יא).

– יש מן הראשונים שנראה מדבריהם שאף על פי שאינו חייב אלא בכתיבה עם קעקוע, מדרבנן אסור אפילו באחד מהם. (ע' תוס' גטין כ: ועוד. אבל משום 'חצי שיעור' האסור מן התורה [ויש אומרים אף באיסורים שאינם